

Trestní odpovědnost právnických osob?

Jan Hurdík

České právo se po listopadu 1989 v rámci své rozsáhlé a dosud neukončené reformy vrátilo k diferenciaci subjektů práva na osoby fyzické a právnické (srov. zejm. §§ 7 a násl. a §§ 18 a následující občanského zákoníku po novele provedené zákonem č. 509/1991 Sb.: občanský zákoník tu do značné míry plní funkci předpisu závazného i pro odvětví veřejného práva).

Diferenciace fyzických a právnických osob včetně diferenciaci jejich právních pozic jako nositelů práv a povinností ve všech odvětvích právního řádu má tudíž nepopíratelný význam. Přesto náš zákonodárce, ergo naše právní věda zjevně dosud nevyužily času a prostoru jim daného k dovedení právní regulace těchto dvou pilířů právního řádu do důsledků, které by se očekávaly.

Za jeden z momentů, které by vyžadovaly podle našeho názoru nepochybně důslednější přístup než je zřejmý z platné právní úpravy, lze považovat vymezení vzájemného právního postavení fyzických a právnických osob. Máme zato, že jistým zdrojem nepřesností a pochybností je již Listina základních práv a svobod jako součást našeho ústavního pořádku. Porovnáním použité terminologie (nehovoří prakticky vůbec o právnických osobách, používá nejednotné označení subjektů základních práv a povinností – lidé, každý, osoba... –, označení jednotlivých hlav je ne zcela transparentní) vyvolává významné pochybnosti o tom, zda ústavní pořádek bere právnické osoby jako subjekty práva na vědomí.

Zdá se, že i tento fakt ovlivnil některá odvětví českého práva do té míry, že existenci právnických osob jako samostatných a nepochybně v současnosti vedle osob fyzických prakticky rovnocenných subjektů právních vztahů, neberou, ať již explicitně nebo implicitně, na vědomí.

Zcela zjevný tento přístup byl a je u trestního práva. Zatímco trestní právo správní si v rámci zákonných změn předpisů o správním trestání pospí-

šilo se zavedením správněprávní odpovědnosti – a dlužno poznamenat, že ve srovnání s fyzickými osobami velmi citelné – vůči právnickým osobám, trestní právo, zřejmě pod vlivem svých obhajovaných principů, zvláště individualizace viny a trestu, podobný přístup nenásledovalo.

* * * * *

Nechceme na tomto místě obhajovat některé názory, které by vyžadovaly argumentaci jiné úrovně a jiného rozsahu, což se týká zejména potřeby důsledného legislativního zakotvení – pokud to povaha fyzických a právnických osob připouští – zásadně jejich rovného postavení, včetně deliktní odpovědnosti. V současnosti, charakterizované v oblasti legislativních změn zvláštním důrazem na naléhavé potřeby praxe a proces harmonizace právních řádů s Evropou a naopak menším důrazem na výsledky teoretických bádání, zřejmě bude způsobiljším argumentem poukázat na zkušenosti ze zemí Evropské unie.

Čerstvé zkušenosti sbírá právní praxe nepochybně ve Francii, ve které po vzoru jiných zemí, jako Velké Británie,¹ Spojených států amerických či Kanady, nový trestní zákoník, který vstoupil v účinnost 1. března 1994, zavádí nově trestní odpovědnost právnických osob.²

Jako důvody této nepochybně pronikavé koncepční změny v trestní odpovědnosti byly uváděny komplikace při vyvozování trestní odpovědnosti vůči vedení právnických osob či jiným osobám fyzickým v situacích porušení norem trestního práva v činnosti právnické osoby, časté se odvolávání vedoucích pracovníků právnických osob na nevědomost o tom, že v rámci právnické osoby je závažným způsobem porušován právní řád, zejména pak v případech nedbalostního chování či opomenutí požadavků zákona, ale v neposlední řadě i posílení právní pozice osob poškozených v důsledku porušení zákona právnickou osobou při uplatňování odškodnění. Zákon současně měl za účel, jak v odůvodnění návrhu konstatoval ministr spravedlnosti, učinit konec šokující imunity právnických osob, které jsou často původci vážných zásahů do

¹ Blíže viz např. *L'Homme, Thierry, La responsabilité pénale des personnes morales en droit anglais, Revue de droit penal et de criminologie, janvier 1995, ss. 44–58.*

² Blíže např. *Renault, G., La réforme du Code pénal en France, Revue de droit penal et de criminologie, septembre–octobre 1995, ss. 840–842).*

bezpečnosti osob, ke škodě životního prostředí, veřejného zdraví, sociálního zákonodárství nebo veřejného pořádku v ekonomice.

První zkušenosti při uplatňování trestní odpovědnosti právnických osob mohou být i – osobně nezaplacenou – zkušeností pro podobné legislativní úvahy v našich podmínkách.

* * * * *

Podmínky trestní odpovědnosti právnických osob ve francouzském právu jsou komplikovanější než v právu českém. Francouzské právo rozeznává různé typy seskupení osob, kterým přiznává různou úroveň právní subjektivity, vliv jurisprudence je v tomto ohledu velmi silný a praktické potřeby občas převažují nad teoretickými právními principy. Pozice českého práva je v tomto ohledu vyhraněnější a nepřipouští částečnou právní subjektivitu či právní subjektivitu různě definovaného rozsahu či obsahu apod.

Již první zkušenosti francouzské trestněprávní praxe naznačují, že případy podléhající trestní odpovědnosti právnických osob se nebudou soustřeďovat pouze na trestné činy omisivní, ale budou zahrnovat celou škálu trestné činnosti, zahrnující mj. i vraždu, jiné násilné trestné činy, krádež, podvod, obchod s drogami, terorismus apod.³

Trestní odpovědnost zavedená novým francouzským trestním zákoníkem zahrnuje všechny právnické osoby s výjimkou státu.

Spadají pod ni tedy:

- právnické osoby soukromého práva, ať jsou ziskové či nikoli,
- právnické osoby veřejného práva, včetně územních celků a jejich seskupení. Jejich trestní odpovědnost je však limitována na činnost v oblasti zajišťování delegovaných veřejných služeb (veřejná doprava apod.).

* * * * *

³ *Srov. např. Romdhane, Imed Ben, La responsabilité pénale des personnes morales en droit français, Crédit Lyonnais informations, septembre 1994, ss. 11–13.*

Trestní odpovědnost právnické osoby je v souladu s čl. 121–122 nového trestního zákoníku dána v případě jednání naplňujícího skutkovou podstatu trestného činu, spáchaného orgány nebo zástupci (représentants) právnické osoby. Zatímco pojem „orgán“ je v legislativě a judikatuře definován dostatečně přesně a nečiní potíže, tyto vyvolává v praxi pojem „zástupce“ a francouzská doktrína a judikatura teprve spějí k jeho přesnější specifikaci pro účel zákona. Pro trestní odpovědnost právnické osoby je tedy nutno konstatovat nejen, že skutek byl spáchán prostřednictvím fyzické osoby definované výše, nýbrž současně, že tato osoba jednala v zájmu a na účet právnické osoby.

To vylučuje trestní odpovědnost právnické osoby u jejích orgánů či zástupců na základě jejich aktů, uskutečněných na jejich vlastní účet a v jejich vlastním osobním zájmu, avšak současně na újmu právnické osoby (např. určité formy úplatkářství).

Rovněž přichází v úvahu trestní postih právnické osoby pro některé z přípravných stádií trestného činu.

Právnická osoba může být stíhána rovněž jako spolupachatel, jestliže podmínky spolupachatelství splní její orgány nebo zástupci jako spolupachatelé určité osoby třetí. Čl. 121–122 třetí řádek specifikuje, že trestní odpovědnost právnické osoby nevylučuje trestní odpovědnost osoby fyzické v rámci některé z forem společné trestní odpovědnosti. Trestní odpovědnost fyzických osob bude přicházet v úvahu pouze v případě jejich přímo jim přičitatelného zavinění. V této souvislosti hovoří francouzská doktrína o problému, zda jde o systematickou kumulaci trestních odpovědností, či o dělenou odpovědnost. To zřejmě vyvolá navazující úvahy i v oblasti civilně právní odpovědnosti za škodu či jiné újmy. Možnost společné odpovědnosti či výlučné odpovědnosti právnické osoby podle předpokladu zákonodárce sejme na druhé straně tíživé břemeno presumpce osobní odpovědnosti, které leželo na vedoucích pracovnících nebo členech podniků v případech, kdy nebude shledána jejich osobní trestněprávní odpovědnost.

Tresty, které lze uložit právnickým osobám, jsou dvojího druhu:

- tresty za přestupky,
- tresty za trestné činy.

Pokud se týká trestů za trestné činy, které nás nepochybně zajímají nejvíce, zákon je dělí na peněžité tresty (pokuty–amendes) a ostatní tresty.

Peněžitý trest může být zásadně uložen za veškeré trestné činy, kterých se může právnická osoba dopustit. Jeho minimální výše je stanovena jako pětinasobek peněžitého trestu, který lze uložit osobě fyzické. Tak společnost spáchavší trestný čin podvodu může být odsouzena k peněžitému trestu až ve výši 12,5 miliónu franků. Kromě peněžitého trestu může být právnická osoba odsouzena za spáchaný trestný čin k některému nebo k více z devíti druhů trestů, předvídaných ve čl. 131–139 nového trestního zákoníku. Jako příklad lze uvést zrušení právnické osoby, zákaz činnosti definitivní nebo na dobu od 5–ti let, nařízení soudního dohledu na dobu 5 a více let a další.

Stejně jako u osob fyzických, tresty odsouzených osob právnických jsou zapisovány do trestního rejstříku, sestávajícího ze dvou svazků. Svazek B1 je přístupný pouze soudům, zatímco svazek B2 pouze úředním osobám specificky zainteresovaným na ekonomických či obchodních aktivitách dotčené právnické osoby.

Pravda, toto opatření je intenzivně kritizováno francouzskými podniky jako diskriminační v rámci mezinárodních, resp. evropských ekonomických vztahů, neboť trestní rejstřík jako jediný svého druhu v mezinárodním měřítku je způsobilý podstatně znevýhodnit francouzské podniky–právnické osoby v rámci mezinárodní ekonomické soutěže. Koneckonců již jsou naznačovány tendence směřující k transformaci podniků postižených trestními sankcemi v podniky jiné s cílem vyhnout se zjištění nepříznivých údajů. Samozřejmě, podobná účelová transformace bude snazší pro podniky malé, než pro velké společnosti. I zde se hovoří o diskriminační povaze trestního rejstříku právnických osob.

* * * * *

Je zřejmé, že nedávná úprava trestní odpovědnosti právnických osob ve Francii má své příznivce i odpůrce. Jsme však přesvědčeni, že koncepce, kterou francouzský zákonodárce přijal, je jedním z článků řetězu dovršujícího vývoj všeobecného právního postavení právnické osoby v kontextu obou typů subjektů práva. Není důvodu, proč právě právnickou osobu vylučovat z trestní odpovědnosti, když prakticky veškeré jiné atributy samostatného a samostatně odpovědného subjektu veškerých právních vztahů (pravda s výjimkou práv týkajících se výlučně biosociální podstaty člověka jako fyzické

osoby) jsou právnickým osobám právním řádem přiznávány. V tomto smyslu pocítujeme absenci trestní odpovědnosti právnických osob v trestním právu jako dluh teorii právnických osob obecně a závazení jejího zavedení v českém trestním právu jako naši příležitost zařadit se do proudu vývoje evropského a světového práva a jako cestu právního řešení početných případů porušování práva v činnosti právnických osob, se kterými se setkáváme i v našich podmínkách.